

סוגיה במסכת השחוק

מאת דב סדן

הדבר במחצבת-עמו רשאי ויכול להפליג למרומים ואין ייחודו גי' מה, נאמר, כי הוא, אמנם, נעזר יפהימה ביכולתו, אחת, זו, כשם שהיה מוכן להעזר יפהיפה ביכולתו אחרת, אבל אף גוסיף ונאמר, כי היתה זו אף מחצית דרכו ולא כל דרכו, שכן חזר מהפלטנו למחצבתו אחת, מחצבת בית, ולמחצבתו אחרת, מחצבת עמו.

ואם אולסבנגר ראה להורותנו, כי הדבר במחצבת-ביתו רשאי ו יכול להפליג למרחקים והדבר במחצבת-עמו רשאי ויכול להפליג למרומים, נענה אבחריה ונאמר, כי הוא נעזר יפהיפה ברשותו וביכולתו, והפליג כאשר ולאשר דרכו ולא כל דרכו, שכן חזר מהפלטנו בין עמים ולשונות לי מחצבתו האחת, מחצבת-ביתו, ולי מחצבתו האחרת, מחצבת עמו, ו כשם שהעשיר את זו במה שקנה שקנה לו במרחקים, כך העשיר את זו שקנה לו במרחקים — ומציפה לחזור ולברוק את ערכם וטיבם של מפ עולותיו — הן ברכוש הרוה, אצר הבדיחות, שהביא מפניהם הביתה; אצר השירה וההגות, שהביא מי חוץ הביתה; הן ברכוש הגפש, בין קוראים ומעיינים, שהלכו אצל ספריו, בין עולים קרובים ורחוקים, שבאו מאצל דבריו, וכן נקים בחינת דובר שפתי ישנים, שיתור שפתוחיו מרחשות בגווי-מרומים, שהיו לו כממשי מכל ממש.

שיצאה מלפניהם מפלצת-שחוק כזאת, מה שנעלם מדעתו של הבל, כי זהו אך ההומור של יהודי, המתבדח באוני הגויים, אך אולי שיער או חש, כי יהודי-האמנציפציה הוא, בספרותם של אחרים, כמין מומס או להטטר. והבל שחוקי ההומור היהודי, וי פרויד בכללם, לא נתנו דעתם על ההבחנה בין שני סוגי הבדיחה היהודית — זו שבינם לבין עצמם ובלשונם, וזו שבינם לבין הגויים ושלא בלשונם, ולכל ה" מרובה בסירות-לשונם, והסתמכו מחזות מדי על הסוג הראשון ויותר מדי על הסוג האחרון, ונמצאת דעתם וסברתם, וביותר אם נתעלה כדי תיאוריה, נסמכת על מצע מפורק, וקל להבחין בכך, אם בדרוק מי שלא היו היתה לפניו ומי שהיו לפניו אסופותיו של אולסבנגר, כי גדול ושלם כוחה של בדיחה שלשונה במקורה וכמ קורה, שהיא לא בלבד דעת לי מחימונה, אלא אף קפיע ושמו' רה מפני סטייה וגליות היתנה, דית, מטבע בלשון אחר, ואפילו והמבקש לתח לה, לבדיחה יהודי ליתן דעתו על קפלי וקמטיו של המקור, ואם היא הלשון-היאם מתקשית בכך, לשונות לעז וגבר לא כל שכן.

והחזר לראשית דברינו על ה לימוד הגדול שלמדנו מדרכו ופעי לו של אולסבנגר; כי הדברו כי מחלקת-ביתו רשאי ויכול להפליג למרחקים ואין עצמותו מיטשטשת

לייחודה של אנחה ואנחה, ולא זו מציתותיו, עד שיכול להבחין עדיק אנחה עם דעם-כששטעתי סיפור זה, הרהרתי, כי לא היה זה כנחה חדש עמו, אלא כך היה בעצם, דרכו בצורתו לבדיחות שלקטן וכנסן בטגילת-ספר — כי שם שהאזין לגופה של בדיחה, כך האזין לכל נייע ווייע שבה, שהם עיקרה החידוש האחר, שהי ביא את אוצר החידודים והבדיחות, את "ראויקעסע אין מאנדלען" (צימקום ושקידים), ו"רוישע פאמע ראצ" (תפוזים אדומים), בלשון העם וכלשונו, ומתוך שהביי' באותיות וטינות, הקפיד על יד יוקה-היגיו, כפי שנקלט לו במחזור ילדותו, באופן שהקורא קרא את הדברים במלאו מהימנותם הדיא לקטית והאידיומאטיה.

שני הידושים אלה, מלבד ערכם לעצמם, הם כקרן שכבר הצמיחה נעודה עתידה שתצמח פירות פירות. כבר הצמיחה — בין עצמם בין של וזותה, של עצמו — מתוך שצותה למיני ה" דקויות למד להתקוות על כמה וכמה חיובות, כגון מה מתרחש במגע-משא בין לשון ללשון, אם בקורה-מערב מלשון-בית ללשון לעז, אם בקורה-מערב מלשון-לשון ללשון-בית, דוגמה לקו הראשון היא השאלה: מה טעם המדבר יידיש באמריקה אומר על בנו, כשהוא צעיר ובהור: מיינ באי, וכשהוא מגדול ונשי: מיינ זון, ועל בתו כשהיא בתולה יאמר: מיינ מיבל, וכשהיא ארוסה או נשואה: מיינ טאכטער; דוגמה לקו האחרון היא השאלה: מה טעם המדבר עברית בארץ-ישראל כי שישאל לטיבו של איש פלוגי, ואמר: מצוין, וכשיישאל לטיבה של הצגה פלוגית, יאמר: מצוינת, ותצד השווה שיעקר הנחץ הוא בהברה-לא-הברה ראשונה, במי"ם השוואיות, ולא כחיוב הדקדוק, כיו"ד הפתוחה או הסגולה, עיקר ההשוואה: שאלה הראשונה, שהי כ"ה תיבתיות בתיבת" בית המדבר, כמה שזי הארץ ומקום (בין בור) ומתרחפת בשל גוויי-מרחקים; ועיקר ההשוואה לשאלה האחרונה, שמתנה הנחץ בראש גופה, כי עזא עזא, בכמה וכמה מלים, עבריות המצריות בויבור של יידיש (ת"ריות), עריכין, חיוכה) נתחזק מכוונ מנהג האמנים בלשונות ילעז; sausage; doskonaly; czechnet ומה ש חשוב ביותר, כי התשובה כאן וכאן מניחה פתח להאוריה, ה עשויה לשמש הרבה חיונות שי ויים ודומים.

דוגמה זו ניתן לצרף לה כמה וכמה דוגמאות ואסתפק ברמיה נ"כ כמה ענינים, שפתעוררתו עליה הם על פי רמיותיו, כן, למשל, בגבולה של אספת ההלצות — לשאלת, מה ייעשה בהלצה ב יסוד ניבול-הפה האם לקרבה או לרחוקה, השיב בפשיטות, אם גי בול-הפה כל עצמה ועיקרה של ההלצה, הריהו מעשה מירמה של שביקש להרוויח אפקט בויליזיול, וגידיה תקנתה-מה שאין-כן אם גיבול-הפה, שמיעוט שימוש שבה, אינו עצמה ועיקרה של ההלצה, אלא כספיה לו שאצה פוטרחה מחובת החריפות, שהיא עיקרה, והבלטת עיקרה תקנתה, ואמנם כדבריו כן נהגתי בשני ספרי ה הלצות שהוצאתי לאור, ומשהוכר תי את הדבר אוסיף, כי בצאת ראשון ספרי אלו היקשה לי שתים קושיות; הקושיה הראשונה באה משמה של ההגינות לאמור: איך באת ומילאת ספרך היים צימר קים, כזי למלאותו מחר שקדים, ולא נחת לבך על כך, שהפאסטט להעזר בצמד הפירות האלה, ש הוא חביב על דיבור העם וימד רתו, לענין הבדיחה וההלצה, הוא למי שקדמך בספרו "ראויקעסע און מאנדלען", הקושיה האחרונה באה משמה של הדקדוק (אותה היקשה לי קודם י. ד. ברקוביץ): איך לא הקפדת לומר קערה ציר מוקים, על דרך: איפה סולת וכדומה, ואמרת קערת צימקום, קושיה ראשונה יכולתי לתרצה, לא מיטרת עם הפקר וכל הבא ליטול נוטל, אבל שורת-האמת הייבתני להורות, כי הוא שהוציאנה מחז קתה הראשונה והידושו הידוש ושעל כך לא מילאתי את הקערה שלאחריה שקדים וקראתי: קע רת אגוים. קושיה אחרונה יכולתי לתרצה, ועל פי הדקדוק, שכן קערה היא שהיו בה או היו בה צימקום ועתה אין בה אלא זכר ירחם לשעבר או השערתי-רחם לשתדל-בנוא, וכל-כך כמה, שרוב החידודים וההלצות באספות, לא כלשון-כתיבתם לשון אמרית, מה שאין כן אסופתו הוא, שהחידודים וההלצות באספותיו כ"שון-אייתים לשון-כתיבתם.

התכונה הזאת שבאספותיו של אולסבנגר, שנעלתו אמנם בפני קהל העברים שאיטו נזקק לידיד, ואשר לו גלעזו אספותיהם של דרזניב ולפסון ושל, גניהה בידו לקיים בשלימות אי מידת האמרי גות וחובתה, שנתקפתה באפי הבדיחת היהודית, שנתפשטו ב שרבו, הן בין אחיו בני-רעמו הן בין זולתם, והם, בענינם ולשונם, כעיקמה של הלצה היהודית וכי רוסה, הלא הם אספו שמאנצעס וילאצעלען, שבהם הבדיחה היתה דית מסגלה את עצמה לדיוקן היהודי בעיני בזיוי מבית ובחליו מחוץ, והיא עוקצנית ונשכנית, כשהמוזכרים וגליו כלפי עצמו הוא כחיפו לסאדיום המכוסה כלפי וולתו, והיא נחיתית, הגורת-הג התה, המצויה באספות ההלצה היהודית הכתובות בלשון לעז ולא נפטרו הימנה גם היבירים אחר גים, אם של סאלצית לאנדאן בלשון הגרמנית או של תוראצי קאפרין בלשון הפולנית, ולפי שה דברים ארוכים ויגעים, אחזור ב תכלית הקיצור על מה שכבר אמרתי בארוכה בכמה דוכתי: הלא היא הבדיחה, שנמצאה ברא שונת בין יהודי כותבי גרמנית, אם בדמותו העדינה של מומר טראגי — הינריך היינה, אם בדמותו הנסה של מומר קומי — מוריץ גוטליב ספיר, כן, כשהמשורר רר והשרגיקן הגרמני, פרידריך הבל, נתקל באותו הומור, בקרא את תוכותיו וטלולותיו של ספיר, הית תוהה ובוהה — לפי שסברה כי עם ועם ההומור שלו מתגלה במקורותיו, ולפי שמקורה-מקורות של היהודים, הנחץ, לא נמצאה לו בו לא בלבד מציאות אלא אף לא אפשרות של הומור כזה, כפי שספיר היה מספיק בסיטונות, גינה, כי, ככל ונכון, היהודים, בטלולותיהם וייסוריהם, נתעקמו לי הם כל-כך כל הקיום והשרטוטיים,

במלאות עשר שנים לפטירתו של עמנואל אולס בנגר, נת ננסו מוקירו שמו ופעלו, ובכללם ראש הממשלה מרת גולדה מאיר, באולמה של קרן-היסוד שבירוק שלים, ונקראתי אף אני להוסיף על דבריו הנלבבים של ד"ר ישי-ל ראל גולדשטיין, וראיתי חובה לי נצמני להקדים ולהעיר, כי-אם לא היא בדברי כדי מלוח הערכה אפשר יותר מגורם לכך העדר חיובלות והסוגה, שאין ביד להי קיף כל ענפי עשייתו, גרם מרחק-הופן למרחק-המקום שבינינו; מ" קה-הופן — שהיינו בני דורות שר גים, מרוק המקום — הוימונים שבינו, הגע ונד על פני ארצה ועמים לבני, הנטוע ויושב פנינת יקרה, פטשו על פני רצועת-מים קטועה, והרי כל שיעל את האיש מקרוב ידע כי אין מלואייה-הדד מתגלה אלא בפגישת-פנים, והכרת כל פניו הצריכה פגישות הרבה, ופי שלא זכה או זכה אך במעט לכך, נתקפה לו מפתח גדול לי להכרתו כאמיתה, לאמור, דברי גבולים ברצועת-מים צרה למדי, אבל אילולא הרצועה הזאת, ולא ניתן לי למדוד את דרכו ופעלו, ביני דיוק: את דרכו ופעלו, על פי עיקרו, והיא אישיותו, שהיתה בה כסתימה מננה ובה — שוני העניניותיו וריבו עיסוקיו, ה"ר חוקים או לחות, נראים רחוקים אלה מאלה, כפי שנשקפו בחיבוריו וכתביו, העמידו אותו כפולי-כרומים, שבה צבע מצבע יאמר, אבל דית שיהא אחת, אפילו היתה במול של לאקונייה, שאי-שייתו יראה בחוש, כי מתחת הפולכור-מיה הזאת חבו מנוגלים של מוג ואופי, ובעוד הפולכרומיה מעשית עת בחליפות-צבעיה, שקלות והי רות משמשות בה בעירובי, המרי גוליס מפחד באפרי-דיענו, ש חומרה ומשמעת מתלכדות בה כ אחת.

לענין הפולכרומיה, הרי עם לי העמיד את תחומי-התענינותו על רביעיה, שסדר חיבותם הוא, אמנם, לפי חוותו של המתבונן, אך לטעמי הם כמסתדרים כשני צמדי ניגודים, הצמד האחד: מכאן דברוק במחצבת ביתו, היא עיינת תורתו וגידילו, שהולכין לתתום הפולקלור, איסופו ומחקרו ומכאן הפלטנו למרחבי ארצות ולשונות, בינונה בהם והתחקותו על ייתורים, שהבשילה את מעשי התיורגום שלו, אם בספרותה של אטליה על קצר יתה — דאנטה ובוקאציו — אם בספרותה של הודו, שידיעתו בי סאנקרטיט, ענין תלמודו באוני-ברטיטה, טיעונו, הצמד האחר: מכאן דיבורו במחצבת עמו, הוא ארצנו, והעשייה לה ולבנייה, על דרך מסעי ההתעוררות שלו ב ישובי ישראל רחוקים, ומכאן ה הפלגה למרומי הקוסמוס והלומרי תיו הטראנסקלאטריטי, שנגיעו כזי כן, שהיה בראשי מייסודה של החברה הישראלית לחקר תח לל, ונרשם באחת הקבוצות-הרא שונות למטע אל הירח, וככל שתקפה עליו חולשתו, שהביאה עליו ויקנתו, היה מיצר שלא יוכה לכך, אבל ככל חש עצמו-בן עולם רחב ומה, גבוה יותר, מרוםם עצם התאוה הזאת ונסמכתי על דברי נעים ומירות ישראל: הש מים שמים ל"י והארץ נתן לבני אדם, מייס את הגעיה הקניטה של ערעורי, לאמור: יפיס דברי נעים ומירות ישראל, וודאי יוד עים היו לבנה, ההכס מכל אדם, ולא חשש שאנו, חס ושלום, עלר לים להבריה את הנורא מפענו, שידע כי מלבד השמים יש שמי שמים, ואף עליהם אמר: שמי שמין לא יכלכלון.

ולא הייתי מוכיח אותה מריבית כהובים קטנה, אילולא נכרעה לה, לימים, שיחה, שבה הרמיזתי על ההיבנות הפנימית של שני צמדי-הניגודים, כי רק מי שדובר ב מחצבת-ביתו, היא עיירת תורתו וגידילו, רשאי ויכול להפליג לי מרחקים, מבלי לדלול שרשו, ורק מי שדרוק במחצבת עמו, היא אר צו, רשאי ויכול להפליג למרומים, מבלי לקפח מסודו; ואדרבה, כאן הוא מרחיב את שלו וכאן הוא מרוםם את שלו.

כי כל ארבעת התחומים העניקו לו הרגשת שלי — היא כנראה חידתו ופשרה, ומתוך כך לא חשש לתחרות בין תחום לתחום, ואם צריך מפת לכך, באה מסירותו ללשון אספרנטו ותוכיה — הוא לא ראה אותה חמורה לשונות המוטבעות אלא השלמה לתן, כי גשר המתוח ביניהן, לאמור: אין גשר אלא בין גוש של יבשה רי גוש של יבשה, וככל שהאדם נטוע יותר ביבשתו, מורשת עמו וקורותיו, נצרך לו יותר כאותו גשר ואם ומנותק, שעמידתו בש תים לשונות עמו, היתה קלושה, לא הנה, מול רעיונו וגייעו חזה.

רישום חנה לרנר ל,מכות מצרים של אלתרמן